

‘Elke vierkante meter een ander biotoop’

Een hoog hek met groen bordje dat het erachter liggende natuurgebied verboden terrein is, zwaait open. Wim Klein Tijssink (62) mag nog altijd naar binnen, ook al is hij sinds anderhalf jaar met de vut. ‘Van het college van B&W heb ik toestemming om hier mijn leven lang te blijven komen.’

Een groot deel van zijn werkzame leven was Klein Tijssink terreinbeheerder voor de gemeente Ermelo met 900 hectare hei en 600 hectare bos onder zijn hoede, maar ook met een bijzonder pareltje om aandacht aan te schenken: De Leemputten van Staverden, 33 hectare slechts, maar in de loop der jaren uitgegroeid tot oogappel. ‘Als ik een hele dag op kantoor had gezeten, ging ik hier vaak nog even naar toe om wat rond te lopen en uit te waaien.’

Het halfopen terrein ligt ingeklemd tussen het landgoed Staverden en de N302, die Harderwijk verbindt met de A1. Het verkeer raast langs, maar dankzij een rand met vliegdennen, altijd gekoesterd door Klein Tijssink om de weg aan het oog te onttrekken, blijft de hinder binnen de perken. En het hek is in de loop der jaren effectief gebleken om ongewenst bezoek buiten te houden.

Toen de staatssecretaris van CRM -waar natuurbeheer toentertijd onder viel- De Leemputten in 1974 als natuurmonument aanwees, was dat wel anders. ‘Er gebeurde hier van alles’, vertelt Klein Tijssink, ‘er werd gegraven, er werden planten uitgestoken, in het weekend reden gezinnen naar die plas daar in de verte, moeder ging dan zwemmen met de kinderen en vader waste er zijn auto. De boeren uit de buurt gooiden hun vlonders uit de stal in het water om de mest eraf te weken.’

Met de aanwijzing tot natuurmonument groeide bij de gemeente de gedachte dat er wat moest gebeuren met het terrein. Al vanaf

de 18de eeuw tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw werd hier op de heide, op de overgang van het hooggelegen Speulder- en Sprielderbos naar het dal van de Hierdense beek, leem gewonnen, onder meer om steentjes van te bakken, later vooral om wegen te verstevigen.

Ooit moet dat een flinke ravage zijn geweest, maar nu springt vooral het fraaie resultaat van deze kleinschalige delfstofwinning – tot een paar meter diep – ogenblikkelijk in het oog. Het gebied dat in de jaren zeventig dreigde dicht te groeien, is onder het beheer van Klein Tijssink weer omgetoverd in halfopen, licht geaccidenteerde heide met verspreid staande bomen, boomgroepen en kleinere en grotere waterplasjes.

Deels zijn dat heidevennen, waar water stagneert op een ondoordringbare ondergrond en er ligt een kleine pingo-ruïne, maar het meest opvallend zijn de in het noordelijk deel van het terrein willekeurig verspreide grotere en

kleinere leemputten. ‘Als ze een gat hadden gegraven – aanvankelijk alles met de hand, op het laatst ook met een dragline – en ze kwamen een paar dagen later terug dan stond er meestal water in; dan begonnen ze ernaast vaak met een nieuwe kuil. Dit is niet alleen een natuur- maar ook een cultuurmonument: we hebben de oude karrensporen die werden gebruikt om de leem af te voeren weer opgezocht en die maaien we elk jaar zodat het oude gebruikspatroon herkenbaar blijft.’ Toch hebben De Leemputten hun status hoofdzakelijk te danken aan de natuurwaarden, de bijzondere fauna en vooral flora. ‘De gewonnen leem’, vertelt Klein Tijssink, ‘werd naast de put uitgespreid om te ontwateren en om de vorst eroverheen te laten gaan – toen vroom het nog wel eens’. Pas daarna werd de delfstof afgevoerd. Op die zogeheten leemmoersplaatsen bleef een laagje vrij kalk-

inter-

met Wim Klein Tijssink, oud-beheerder van De Leemputten

view

In De Leemputten heeft elke vierkante meter een ander biotoop. **links:** Volop Parnassia (*Parnassia palustris*) (foto: Bas van de Riet).

rechts: Beenbreek (*Narthecium ossifragum*) en Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*) (foto: Edu Dorland).

Leemputten in De Leemputten (foto: Edu Dorland).

rijke leem van een paar centimeter achter. Daarop ontwikkelde zich een bijzondere vegetatie met bijvoorbeeld Parnassia, Welriekende nachtorchis, Vlozegge, Blonde zegge, Heidekartelblad en Geelhartje. Langs de rand van een klein stukje grasland staan een paar verdroogde volwassen exemplaren van de Driedistel en kondigen jonge exemplaren zich al aan. 'De leem uit deze put is extra kalkrijk, waardoor alleen hier die Driedistel gedijt. Verderop hebben we een perceel waar Knollathyrus groeit. Die slaat nergens anders aan. Elke vierkante meter heeft hier een ander biotoop.'

Die diversiteit in groeiomstandigheden is de leidraad geweest bij het beheer dat Klein Tijssink vele jaren heeft gevoerd. Aanvankelijk verliep dat met vallen en opstaan. 'Je moet je realiseren dat er in 1974 nog maar heel weinig bekend was over hoe een dergelijk gebied te beheren. Er kwamen hier weliswaar altijd al veel biologen en andere onderzoekers, maar iedereen had een ander verhaal wat we het beste konden doen.' Pas eind jaren tachtig kwam er wetenschappelijke onderbouwing toen Harry van der Steeg van de universiteit in Nijmegen na een gedetailleerde vegetatiekartering onder leiding van Victor Westhoff het eerste beheerplan schreef.

'Toen ik hier begon, zijn we heel voorzichtig te werk gegaan. We hadden toentertijd veel meer dennenbos, met wat open plekken waar orchideeën groeiden. Beetje bij beetje hebben we de hei weer opengemaakt. En je zag dat de orchideeën meeliepen. Dat gaf ons het idee dat we op de goede weg waren. We hebben toen ook de opslag verwijderd bij een aantal leemputten en die voorzichtig weer open gegraven. Daar profiteerden de twee soorten zonnedauw, Klokesgentiaan en Moerashertshooi meteen van.'

Inmiddels is het vrijmaken van de putten gestaakt. Een aantal is nog altijd overgroeid met wilg, berk en braam die de oevers en het water overschaduwen. 'Die bosjes zijn leuk voor de vogels, de mossen en voor heel veel soorten paddestoelen. Als we die leemputten ook weer open zouden maken, dan is de uitkomst voorspelbaar. In de plassen vestigen zich Kleinste egelskop en fonteinkruiden en de oevers raken begroeid met zonnedauw en Moerashertshooi, prachtig, maar dat kennen we nu wel.'

Klein Tijssinks kleinschalige aanpak straalt nog altijd van het gebied af. In de loop der jaren zijn de oevers van de opengegra-

ven putten langzaam wat afgevlakt om de bijzondere planten meer ruimte te geven. Bovendien wordt rondom de leemputten elk jaar kleinschalig en met aandacht voor de verschillen gemaaid. Hier blijft een stukje Struikheide staan, daar is een toefje Dopheide rond een berk gespaard, verderop wordt een stukje van honderd vierkante meter grasland waar vroeger leem werd gestort, kort gehouden.

'We hebben wel nagedacht over begrazing, maar we zijn bang dat ons dat plantensoorten zal kosten. Wel komen hier veel Edelherden. Het huidige beheer is ook goed te betalen. Het maaien kost ons zo'n 15.000 euro per jaar.' Afvoeren van het maaisel is daar niet bij inbegrepen. Dat wordt langs de bosrand gestort in grote hopen die dienen als broedplaatsen voor de Hazelworm.

'De Ringslang heeft hier heel vroeger wel gezeten, maar die is helaas verdwenen en nooit meer teruggekeerd. Wel leven hier zo'n dertig soorten libellen in het gebied. Bovendien komen de Levendbarende -, de Zandhagedis en de Adder in dit terrein voor.' Het afwisselende karakter van De Leemputten is ongetwijfeld versterkt door het kleinschalige, liefdevolle beheer van Klein Tijssink, die over het terrein waakte alsof het zijn eigen achtertuin was. Toen de enige groeiplaats van Koningsvaren dreigde te verkommeren onder een fiks opschietende Els, is de boom omgezaagd om de varen te redden.

'Ik heb altijd alles geleidelijk gedaan en op kleine oppervlaktes; dat sluit goed aan bij het gebied en bovendien kun je je dan geen buil vallen. Verder moet je het niet moeilijker maken dan het is. Het gebied is ontstaan door leemwinning, dus daar kun je als beheerder op inspelen. Zo kreeg ik een paar jaar geleden het idee dat de vegetatie wat terugliep. Te bewijzen is het niet, maar ik had die indruk. Toen hebben we besloten het oude beheer weer in ere te herstellen, maar op een heel kleinschalige manier.'

Op een vijftal plaatsen is op perceeltjes van 10 bij 10 meter al dan niet afgeplagde hei of grasland een dun laagje leem gestort. 'In verschillende putten was nog wat leem achtergebleven, dat konden we gebruiken. Al in het tweede groeiseizoen ontstond de vegetatie die we kenden van de oude leemmorsplaatsen, met vleugeltjesbloem en Welriekende nachtorchis. Dat gaan we, ja ik heb het nog altijd over 'we', de komende jaren volgen om te zien hoe zich dat verder ontwikkelt.'

Rik Nijland